

УЎТ:633.11/37;631.52

**БАҲОРГИ БУҒДОЙ НАВ НАМУНАЛАРИНИНГ ЎСИМЛИК БЎЙИ
ВА МАҲСУЛДОР ТУПЛАНИШИ**

Жанубий дехқончилик илмий тадқиқот институти

Таянч докторант: Нортोजиев Суннатилло Фарҳод ўғли

Қишлоқ хўжалиги фан доктори профессори: Аманов Амир Аманович

Аннотация: Мазкур мақолада суғориладиган майдонлар учун баҳорги юмшоқ буғдойнинг 20 та навлар ва тизмаларининг ҳосилдорлиги андоза навлар билан таққосланган ҳолда ўрганилди. Илмий тадқиқотимда серҳосил эртапишар ҳамда ҳосилдорлик хусусиятлари юқори бўлган навлар ва тизмалар келтирилган.

Калит сўзлар: Баҳорги юмшоқ буғдой, ўсимлик бўйи, ётиб қолишга чидамли, маҳсулдор тупланиш, навлар ва тизмалар.

Abstract: In this article, the yields of 20 varieties and ridges of spring soft wheat for irrigated areas were studied in comparison with the standard varieties. In my research, I have listed varieties and ridges with high yielding early ripening and yield characteristics.

Keywords: Spring soft wheat, plant height, dormant, productive accumulation, cultivars and ridges.

Аннотация: В данной статье изучена урожайность 20 сортов и гряд яровой мягкой пшеницы для орошаемых площадей в сравнении со стандартными сортами. В моих исследованиях были представлены сорта и гряды с высокоурожайными скороспелостью и высокими показателями урожайности.

Ключевые слова: Пшеница яровая мягкая, высота растений, покой, продуктивное скопление, сорта и гребни.

Кириш: Жанубий ҳудудларда тупроқ ва ҳаво ҳароратининг кўтарилишини ҳисобга олиб тезпишар, қурғоқчиликка чидамли ҳамда ҳосилдорлик миқдори юқори бўлган буғдой навларини яратиш бўйича илмий тадқиқотлар ўтказиш юртимизда селекционер олимлар олдида турган жуда муҳим вазифадир.

Суғориладиган ерларда ғалла майдонларини кенгайтирилиши хусусан буғдой етиштириш учун ҳозирги замон селекциясида ётиб қолишга чидамли бўлган буғдой навларини яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш муҳим вазифа бўлиб қолмоқда.

Буғдой поясининг ётиб қолиши тўғридан тўғри ҳосилдорликка салбий таъсир этади. Шунинг учун кўпгина олимлар [1] ва бошқалар 1980 йилларда таъкидлашча янги калта пояли ва йирик бошоқли маҳсулдор навлар яратиш ётиб қолишга қарши кураш чораларидан биридир.

Ўсимликнинг бўйи ўсув даврининг нечоғли қулай эканлигини кўрсатувчи муҳим кўрсаткичлардан бири бўлиб, у ташқи муҳитнинг қандай келиши ва қўлланилган агротехник тадбирларга қараб ўзгаради [2]

Буғдойнинг ётиб қолиши кўп ҳолларда сут пишиши ёки ундан ҳам олдинроқ вегетация даврида рўй бериши мумкин. Бундай ҳолатда ўсимлик бир-бирини соялаб қўяди. ётиб қолиш натижасида фотосинтезнинг секинлашуви доннинг пуч ёки майда бўлишига сабаб бўлади. Буғдой ўсимлигининг пишиш даврида ётиб қолиши дон ҳосилини йиғиштириб олишни анча қийинлаштиради. Буғдой экинларининг ётиб қолиши қуйидаги сабабларга кўра рўй бериши мумкин:

Баҳорги буғдойнинг интенсив типдаги янги навларини яратишда бошланғич манба сифатида кўпинча калта пояли шакллардан фойдаланилади. Бу маълум майдондаги ўсимликлар сонини ошириш ҳисобига ётиб қолмайдиган, серҳосил ва юқори сифатли дон етиштиришга имкон беради. Буғдой экини ётиб қолиши кучли шамол, дўл, сел ва бошқа табиий ҳолатлар билан ҳам боғлиқдир [3] .

Буғдойнинг тушлаш фазаси бошоқ пайдо бўлишига сабаб бўлувчи ўсимликнинг муҳим ривожланиш даври ҳисобланади ва 4-барг чиқиши билан тушланиш фазаси бошланади.

Маҳсулдор тушланиш умумий тушланишга қараганда 1,5-2,0 баравар камроқ бўлади ва юмшоқ буғдой намуналари узун кунга нисбатан қисқа кунда кўпроқ тушлайди [4,7]

Иссиқ иқлим шароитида доннинг кам бўлишлиги оқибатида ҳосилнинг камаймаслигига маҳсулдор тушланиш сонини кўпайтириш орқали эришиш мумкин.

Юқори маҳсулдор, ётиб қолишга чидамли навлар поянинг юқори анатомик элементлари билан характерланади, ўртача маҳсулдорликка эга бўлган намуналарда эса ўрта ва паст бўлади. Бу кўрсаткич узун ва паст бўйли шаклларда бир хил даражада боғлиқ бўлмайди. Буғдойда ўсимлигининг ётиб қолишга чидамлилигини оширишда асосий эътибор калтабўйли, пояси ва илдиз тизими бақувват бўлган шаклларга берилади. Азотли ўғитнинг меъёрдан кўп берилиши ҳам навнинг ётиб қолишга чидамлилигини камайтиради (Tomn ва бошқалар 2000).

Тадқиқотлар натижасига кўра шуни таъкидлаш лозимки, баҳорги муддатда экилган намуналарда ҳам калта пояли бўлган буғдой навлари маҳсулдор ва ўртача маҳсулдор бўлиши билан бирга ётиб қолишга чидамли бўлиши ҳам кузатилди (1-жадвал).

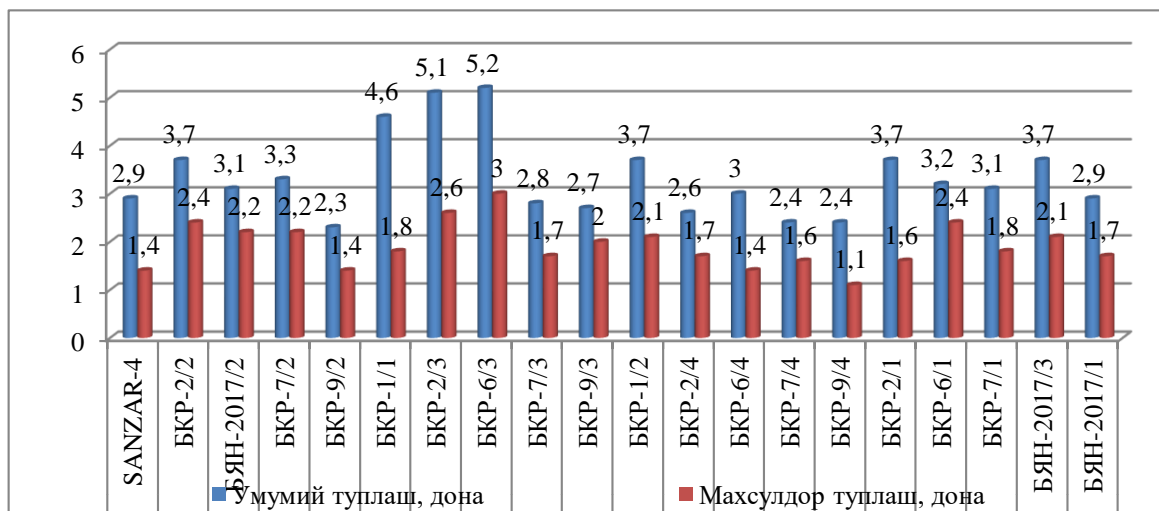
Баҳорги бугдой нав намуналарининг маҳсулдор тупланиши ва ўсимлик бўйи

№	Нав номи	Умумий туплаш, дона	Маҳсулдор туплаш, дона	Маҳсулдорлик коэффициенти, %	Ўсимлик бўйи, см	
1	SANZAR-4	2,9	1,4	48,2	75,4	
2	БКР-2/2	3,7	2,4	62,5	86,6	
3	БЯН-2017/2	3,1	2,2	71,7	83,6	
4	БКР-7/2	3,3	2,2	65,7	79,6	
5	БКР-9/2	2,3	1,4	59,6	73,4	
6	БКР-1/1	4,6	1,8	41,3	79,5	
7	БКР-2/3	5,1	2,6	57,2	82,9	
8	БКР-6/3	5,2	3,0	60,0	80,5	
9	БКР-7/3	2,8	1,7	64,0	83,9	
10	БКР-9/3	2,7	2,0	75,0	77,8	
11	БКР-1/2	3,7	2,1	56,3	74,9	
12	БКР-2/4	2,6	1,7	62,9	75,7	
13	БКР-6/4	3,0	1,4	49,3	79,8	
14	БКР-7/4	2,4	1,6	68,7	80,0	
15	БКР-9/4	2,4	1,1	51,9	73,5	
16	БКР-2/1	3,7	1,6	43,8	79,3	
17	БКР-6/1	3,2	2,4	69,8	75,1	
18	БКР-7/1	3,1	1,8	58,4	78,4	
19	БЯН-2017/3	3,7	2,1	56,0	82,5	
20	БЯН-2017/1	2,9	1,7	57,2	85,9	
	Мин		2,3	1,1	41,3	73,4
	Ўртача		3,3	1,9	59,0	79,4
	Мас		5,2	3,0	75,0	86,6

Жадвалда келтирилган маълумотларга кўра, андоза Санзар-4 навида умумий тупланиш 2,6 тадан 3,2 тагача, маҳсулдорлик коэффициенти 34,9 % дан 61,5 % гачани ташкил қилди. Энг юқори маҳсулдор тупланиши БКР-6/1 намунаси 3,4 тагача, БКР-6/3, БКР-2/3 намуналари ва БЯН-2017/2 нави 3,2 тагача, БКР-7/2, БЯН-2017/1, БКР-9/3, БЯН-2017/1 намуналари 2,4-2,6 тагача

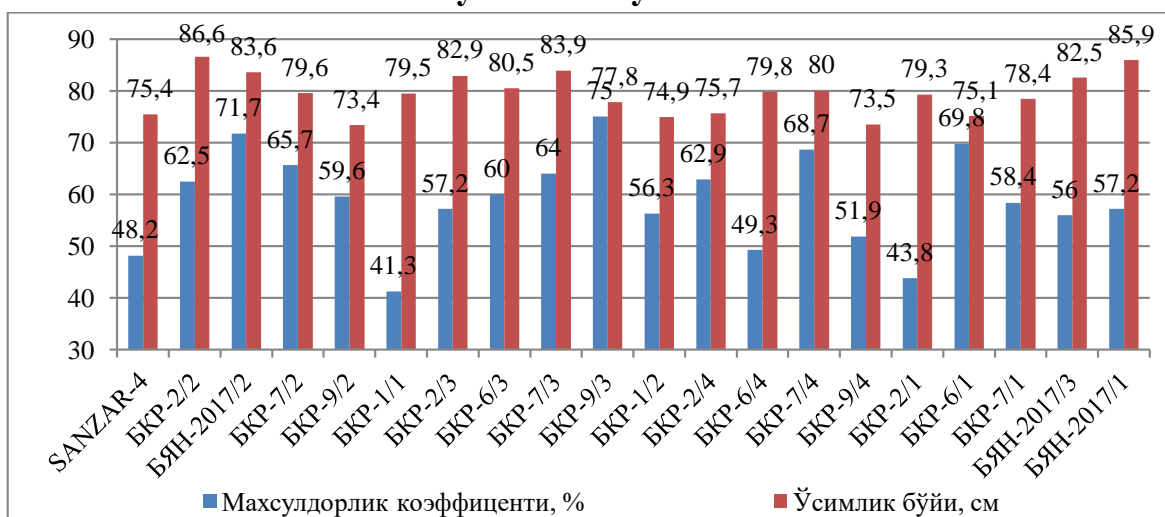
бўлган бўлса, энг юқори БЯН-2017/2 навида 93,3 % гача, БКР-6/1 намуналарида 89,5 % гача, БКР-7/4 намуналарида 78,6 % гача, БКР-2/2 намунаси 75 % гача махсулдорлик кўрсаткичига эга эканлиги аниқланди.

Баҳорги буғдой навларининг тушлаш даражаси

Тажрибадаги маълумотларидан кўриш мумкинки, баҳорги эрта муддатларда экилаган баҳорги буғдой навларининг бўйи 67 см дан 92 см гача, андоза Санзар-4 нави эса 70-80 см эканлиги кузатилди

1.3-расм. Баҳорги буғдой навларининг махсулдорлик даражаси ва ўсимлик бўйи

БЯН-2017/1 намунасининг бўйи 80-91 см, БЯН-2017/3 намунасининг бўйи 76-88 см, БКР-7/3 намунасининг бўйи 81-87 см, БКР-2/2 навининг бўйи 84-92 см бўлиб, баҳорги эрта муддатда экилганда энг узун бўйли навлар эканлиги аниқланди. Энг юқори махсулдор туплнишга эга бўлган БКР-6/1 намунаси 70-80 см гача, БКР-6/3 намунаси 77-84 см гача, БКР-2/3 намунаси 80-86 см гача, БЯН-2017/2 нави 83-84 см гача, БКР-7/2 намунаси 79-84 см гача, БКР-9/3 намунаси 72-84 см гача ўсимлик бўйига эга бўлди.

Агар ўсимлик бўйи 70 см дан паст бўлса ҳосилдорлик пасайишига, бу асосан 1000 та дон вазнининг пасайиши ва механик ўрим қийин кечишига олиб келади.

Хулоса

Тадқиқот натижаларга кўра Санзар-4 навида умумий тупланиш 2,6 тадан 3,2 тагача, махсулдорлик коэффиценти 34,9 % дан 61,5 % гачани ташкил қилди. Энг юқори махсулдор тупланиши БКР-6/1 намунаси 3,4 тагача, БКР-6/3, БКР-2/3 намуналари ва БЯН-2017/2 нави 3,2 тагача, БКР-7/2, БЯН-2017/1, БКР-9/3, БЯН-2017/1 намуналари 2,4-2,6 тагача бўлган бўлса, энг юқори БЯН-2017/2 навида 93,3 % гача, БКР-6/1 намуналарида 89,5 % гача, БКР-7/4 намуналарида 78,6% гача, БКР-2/2 намунаси 75% гача махсулдорлик кўрсаткичига эга эканлиги аниқланди.

Ўсимлик бўйи эса 67 см дан 92 см гача, андоза Санзар-4 нави эса 70-80 см эканлиги кузатилди. Энг юқори махсулдор тупланишга эга бўлган БКР-6/1 намунаси 70-80 см гача, БКР-6/3 намунаси 77-84 см гача, БКР-2/3 намунаси 80-86 см гача, БЯН-2017/2 нави 83-84 см гача, БКР-7/2 намунаси 79-84 см гача, БКР-9/3 намунаси 72-84 см гача ўсимлик бўйига эга бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. (Брежнев Д.Д, Дорофеев В.Ф 1976, Василенко И. 1975, Лофенко С.Ф, Кириченко Ф.Г ва бошқалар 1980)
2. Dilmurodovich D. S., Bekmurodovich B. N., Shakirjonovich K.N. Winter bread wheat grain quality depends on different soil-climate conditions //International journal of discourse on innovation, integration and education. – 2020. – Т. 1. – №. 5. – С. 377-380.
3. ShK N.et al. Selection of early bread wheat lines based on studying the time of development //International scientific and technical journal
4. “Innovation technical and technology” – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 69-71.
5. Dilmurodov S. D., Tukhtayeva U. A. Selection of high-yielding and grain-quality donors of winter bread wheat for irrigated areas //Наука и образование: сохраняя прошлое, создаём будущее. – 2020. – С. 92-95.
6. Dilmurodov S. D., Toshmetova F. N., Fayzullayeva D. Selection of high-quality donor varieties of bread wheat for hybridization //МОЛОДЫЕ УЧЁНЫЕ РОССИИ. – 2020. – С. 55-58.
7. Дилмуродов Ш. Д. Подбор исходного материала для селекции пшеницы озимой мягкой для условий Узбекистана на основе изучения хозяйственно ценных характеристик //Аграрная наука – 2018. – №. 2. – С. 58. (Лавронов Г.А 1969).